

Мосієвич Л. В.

Запорізький національний університет

ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНИХ БАГАТОКОМПОНЕНТНИХ ТЕРМІНІВ З МАШИНОБУДУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Метою статті є визначення труднощів перекладу англomовних багатокомпонентних термінів з машинобудування українською мовою на основі їх структурного аналізу.

Ми з'ясували, що багатокомпонентні терміни складаються з основного компоненту (ОК) та декількох лівих визначень (ЛВ), які уточнюють і модифікують зміст терміна. Для англійських багатокомпонентних термінів із типовим лівим розгортанням характерні залежні компоненти, які розташовуються зліва від основного компонента, для українських багатокомпонентних термінів, навпаки, властиве праве розгортання. Цей факт слід обов'язково враховувати під час перекладу багатокомпонентних термінів. Ми визначили послідовність перекладу багатокомпонентних термінів: треба знайти основний компонент (як правило, це – останній) та, починаючи з нього, зліва праворуч перекладати весь термін. Кількість компонентів терміна при перекладі українською мовою може співпадати з мовою оригіналу, а може змінюватися: тоді мова йдеться про додавання або опущення компонентів.

Ця невідповідність обумовлена різницею між граматичними системами в англійській та українській мовах.

На основі структурного аналізу термінів з машинобудування можемо зробити висновок, що: ця термінологія є порівняно молодого і сьогодні перебуває в стані пошуку найбільш оптимальних способів термінотворення. Ми зробили структурний аналіз трьох-, чотирьох-, п'ятикомпонентних термінів. Основним способом творення багатокомпонентних термінів є синтаксичний, тобто безприйменникова побудова. При перекладі українською мовою безприйменникові терміносполучення можуть залишатися безприйменниковими, а можуть перекладатися з прийменником. Слід зазначити, що багатокомпонентні терміни відіграють значущу роль в творенні англomовної машинобудівельної термінології.

Ключові слова: багатокомпонентні терміни, машинобудування, моделі утворення, структурні характеристики, переклад

Постановка проблеми. Переклад термінології входить до кола найскладніших проблем у галузі лінгвістики та перекладознавства, тому що терміни відносяться до лексики, яка розвивається швидкими темпами, користується попитом у фахівців різних сфер та потребує особливої уваги. Адекватний переклад є неможливим без додаткових знань, пов'язаних з походженням, класифікацією, структурним аналізом термінів. На сучасному етапі розвитку перекладознавства підвищена увага приділяється оптимізації перекладу термінологічних одиниць фахових мов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою перекладу термінів переймаються такі вітчизняні науковці Л. Борисова [1], Л. Білозерська [2], М. Бережна [3], Л. Гречина [4], В. Карабан [8], Т. Кияк [6], А. Коваленко [7], Ф. Циткіна [12] та інші. Переклад багатокомпонентних термінів досліджували Л. Малевич [9],

О. Чуєшкова [10], Д. Шапран [11]. Аналіз перекладу англomовних термінів з машинобудування, зокрема багатокомпонентних, українською мовою відсутній в сучасному українському перекладознавстві.

Актуальність дослідження зумовлена перебуванням сучасної машинобудівельної термінології у періоді становлення, що спричинено відходом від уживаних раніше російськомовних зразків і стандартів як у творенні, так і у перекладі термінів.

Мета роботи: дослідити труднощі перекладу багатокомпонентних англomовних машинобудівельних термінів українською мовою на основі їх структурного аналізу.

Виклад матеріалу. Машинобудування – це одна з найстаріших і найбільш комплексних інженерних дисциплін. Вона застосовує принципи інженерії, фізики і матеріалознавства для

проекування, дослідження, виробництва і технічного обслуговування механічних систем. Вибірка термінологічних словосполучень з посібника Іванова В.О. «Професійна технічна термінологія у галузі машинобудування» [5] охоплює такі дисципліни: «Теоретична механіка», «Опір матеріалів», «Деталі машин», «Нарисна геометрія, інженерна та комп'ютерна графіка», «Взаємозамінність, стандартизація та технічні вимірювання», «Технологія конструкційних матеріалів», «Технологія машинобудування», «Теорія різання», «Обладнання та інструмент машинобудівного виробництва», «Комп'ютерні системи автоматизованої підготовки виробництва». Саме тому, на наш погляд, машинобудівельна терміносистема характеризується великою кількістю складних термінів.

В нашому дослідженні до багатокомпонентних термінів ми відносимо терміни-словосполучення з кількістю компонентів від трьох до п'яти й більше. Необхідність їх очевидна, оскільки вони мають конкретніше, точніше значення завдяки залежним словам, що уточнюють значення головної термінолексми. Вони відносяться до аналітичних термінів, мають чітке визначення, відрізняються стійкістю і семантичною цілісністю поняття.

Аналіз словникових статей машинобудівельної термінології показав, що 46 % досліджених термінів є багатокомпонентними. З-поміж них трьохкомпонентні становлять 80%.

Ми вважаємо, що досить висока кількість багатокомпонентних термінів ще раз підтверджує те, що термінологія цієї галузі є розгалуженою.

В основі складних словосполучень лежить модель простого словосполучення. На основі цього виділяють три типи складних словосполучень: 1) просте словосполучення + залежне від нього окреме слово; 2) ядерне слово + залежне від нього словосполучення; 3) ядерне слово + два залежних слова, не пов'язаних між собою, і таких, які не утворюють словосполучення.

Значно менше досліджувана термінологія представлена чотирьохкомпонентними номінативними одиницями. Дериваційною основою для їх творення є переважно трьохкомпонентні терміни-словосполучення.

Інші моделі чотирьохкомпонентних термінів-словосполучень утворюються додаванням до трьохкомпонентних термінів прикметників (дієприкметників), іменників та прислівників.

Термінів, що складаються з п'яти компонентів, у досліджуваній терміносистемі незначна кіль-

кість. Їх наявність можна пояснити неможливістю заміни більш стислими конструкціями.

Продуктивність аналітичних термінів пояснюється високою здатністю різноманітного комбінування й можливістю збільшувати склад компонентів, за допомогою яких здійснюється послідовна диференціація певних явищ [9, с. 35].

Трьохкомпонентні терміни в галузі машинобудування переважно утворюються за наступними моделями:

1) **прикметник + іменник + іменник (Adj. + N + N):**

– *linear displacement sensor* – датчик лінійного переміщення,

– *high precision lathe* – верстат токарний прецизійний,

В цій моделі уточнювальну інформацію про предмет найчастіше має прикметник, де він виступає в ролі диференціатора поняття. Такі терміни-словосполучення виникають унаслідок ускладнення двокомпонентних структур через подальшу конкретизацію. У термінології машинобудування функціонування структури Adj+N+N є домінантною для трьохкомпонентних термінів, за її допомогою побудовано 51 % усіх трьохкомпонентних термінів. Використання структур, які мають в другій і кінцевій позиціях іменник, пояснюється тим, що елемент, що стоїть в другій позиції, є стрижневим у вихідній двокомпонентній терміноодиниці, а елемент, який стоїть в кінцевій позиції – стрижневим у трьохкомпонентній терміноодиниці.

2) **іменник + іменник + іменник (N + N + N):**

– *gang type lathe* – верстат токарний із багатойнструментним супортом

– *bevel gear cutter* – верстат для нарізання конічних коліс;

3) **прислівник + дієприкметник + іменник (Adv.+P.II+N.):**

– *statically determined system* – система статично визначена. частини мови співпадають при перекладі українською мовою,

– *independently operated robot* – робот автономний.

В прикладах бачимо трансформації опущення та додавання компонентів при перекладі українською мовою.

4) **дієприкметник + іменник + іменник (P.I + N + N):**

– *cutting tool production* – промисловість інструментальна,

– *cutting force component* – сила різання (складова);

5) дісприкметник + іменник + іменник (P.II + N. + N):

– *integrated machine system* – система верстатна інтегрована,

– *finished goods warehouse* – склад готових виробів;

6) іменник + дісприкметник + іменник (N.+P.I+N.):

– *gear cutting center* – верстат багатоцільовий зубообробний,

– *bar turning center* – верстат багатоцільовий прутковий;

7) прикметник + дісприкметник + іменник (Adj.+P.I+N.):

– *vertical slotting machine* – верстат вертикальнодовбальний,

– *vertical boring machine* – верстат вертикальноорозточувальний.

Як показав аналіз, група трьохкомпонентних термінів утворюється на основі двоконпонентних термінів, що характеризуються тісними структурними та семантичними зв'язками. Використання іменника як стрижневого елемента в кінцевій позиції характерно для всіх типів трьохкомпонентних термінів.

Чотирьохкомпонентні терміни з машинобудування представлені незначною кількістю словосполучень. Це зумовлено незручністю вимови і написання подібних багатокомпонентних термінів, оскільки вони пов'язані лише семантично. Дериваційною базою для їх творення переважно є трьохкомпонентні терміни-словосполучення. У дослідженому корпусі чотирьохкомпонентні терміни побудовані за 7 моделями:

1) прикметник + іменник + дісприкметник + іменник (Adj + N + P.I + N):

– *coordinate precision drilling machine* – верстат координатносвердильний прецизійний,

– *high speed drilling center* – верстат багатоцільовий свердильний,

– *rotary surface grinding machine* – верстат плоскошліфувальний із обертовим столом;

2) іменник + іменник + іменник + іменник (N + N + N + N):

– *floor-type machine tool* – верстат із нерухомою плитою,

– *machine tool inspection probe* – головка вимірювальна верстатна;

3) іменник + прикметник + іменник + іменник (N + Adj. + N + N):

– *carriage rapid traverse drive* – привод прискореного переміщення супорта;

4) іменник + іменник + дісприкметник + іменник (N + N + P.I + N):

– *bed type milling machine* – верстат фрезерний безконсольний,

– *bench type drilling machine* – верстат свердильний настільний,

– *gear profile grinding machine* – верстат для шліфування профілю зуба;

5) прикметник + прикметник + дісприкметник + іменник (Adj.+ Adj + P.I + N):

– *automatic cold upsetting machine* – прес холодноштампувальний автоматичний;

6) дісприкметник + іменник + дісприкметник + іменник (P.I + N + P.I + N):

– *shaving cutter grinding machine* – верстат для заточування шеверів;

7) прикметник + іменник + прикметник + іменник (Adj. + N + Adj. + N):

– *double column eccentric press* – прес ексцентриковий двостояковий,

– *open gap eccentric press* – прес ексцентриковий відкритий,

– *single spindle automatic lathe* – автомат токарний одношпindelний.

Як ми бачимо з наведених прикладів, багатокомпонентність термінів досягається шляхом уточнення або конкретизації значення, вираженого стрижневим іменником.

Незважаючи на те, що терміни повинні бути точними, зрозумілими, можна стверджувати, що можливість і доцільність функціонування подібних багатокомпонентних терміноконструкцій є обґрунтованою.

Таким чином, велика кількість багатокомпонентних термінів зумовлена, з одного боку, лінгвальними чинниками (обмеженість способів творення нових термінів), а з другого, – екстралінгвальними (потребою більш термінологічно та точно ідентифікувати об'єктивну дійсність машинобудівельної галузі).

Структурний аналіз дає можливість проаналізувати переклад багатокомпонентних термінів, які викликають певні труднощі. Труднощі пов'язані з тим, що складові частини словосполучення і зв'язок між ними можуть бути різними. Як складові елементи словосполучення терміни можуть відноситися до абсолютно різних сфер науки і техніки або бути представлені різними частинами мови [3, с. 7].

Багатокомпонентні терміни складаються з основного компоненту (ОК), одного або декількох лівих визначень (ЛВ). Для англійських багатокомпонентних термінів із типовим лівим розгортанням характерні залежні компоненти, які розташовуються зліва від основного компонента, для українських багатокомпонентних термінів,

навпаки, властиве праве розгортання. Цей факт слід обов'язково враховувати під час перекладу багатокомпонентних термінів.

У загальному випадку структурна схема термінологічної групи може бути представлена в наступному вигляді:

ЛВ_n←ЛВ₂←ЛВ₁←ОК

Наприклад: *workpiece-loading device* – пристрій для завантаження заготовок.

Останній компонент, *device*, є основним компонентом, з якого починається переклад. Далі перекладається найближчий до нього компонент. Тобто, ми перекладаємо багатокомпонентні терміни, головним чином, зліва праворуч. Розгортання справа-ліворуч в англійській мові стає зліва-праворуч в українській мові.

Наведемо ще приклади:

– *bench eccentric press* – прес ексцентриковий настільний,

– *percent productivity improvement* – підвищення продуктивності у відсотках.

Таким чином, перекласти багатокомпонентний термін, що складається з трьох і більше компонентів, означає:

1) встановити міжкомпонентні зв'язки в термінологічному словосполученні;

2) виявити головний компонент – ядро терміна-словосполучення та перекласти його;

3) перекласти усі виокремлені в межах багатокомпонентного терміна базові терміни, що знаходяться з основним компонентом у відношеннях семантичної зв'язаності, спираючись на контекст та враховуючи особливості термінології машинобудування;

4) виконати власне переклад багатокомпонентного терміна (найчастіше переклад відбувається справа-ліворуч, починаючи з головного компонента, узгоджуючи між собою попередньо виконані переклади базових одиниць);

5) перевірити правильність виконаного перекладу за допомогою словників, довідкової літератури чи пошукових систем Інтернету.

Але нами було виявлено випадки, коли ця формула не спрацьовувала при перекладі деяких багатокомпонентних термінів. Трьохкомпонентні терміни також можуть перекладатися по черзі, лінійно:

– *specialized adjustable fixture* – спеціалізований налагоджуваний пристрій,

– *flexible manufacturing system* – гнучка виробнича система.

Кількість компонентів при перекладі в деяких випадках може не співпадати: *vertical machining center* – верстат багатоцільовий вертикального компонування (додавання компоненту),

electrical discharge machining center – верстат багатоцільовий електроерозійний (опущення компоненту).

Слід зазначити, що деякі англійські безприйменникові терміносполучення при перекладі стають прийменниковими:

– *powder processing machine* – машина для переробки порошків,

– *plunge-cut cylindrical grinder* – верстат для врізного шліфування.

Висновки та подальші перспективи.

Таким чином, виходячи із структурного аналізу багатокомпонентних термінів з машинобудування, можемо зробити висновок, що: ця термінологія є досить розвинутою, і сьогодні перебуває в стані пошуку найбільш оптимальних способів термінотворення. Структура терміносполучень різноманітна. При перекладі англійські багатокомпонентні терміни можуть залишатися багатокомпонентними, можуть скорочуватися, а можуть додавати компоненти. Велика кількість термінів при перекладі змінює порядок компонентів з правого розгортання на ліве. Подальші перспективи досліджень бачимо у дослідженні перекладу машинобудівельних термінів-аббревіатур. Також доцільно дослідити функціонування синонімів в англійській машинобудівельній термінології та їх вплив на переклад українською мовою.

Список літератури:

1. Борисова Л. І. Основні проблеми науково-технічного перекладу. Київ, 2003. 208 с.
2. Білозерська Л. П. Термінологія та переклад : навч. посіб. Вінниця, 2010. 232 с.
3. Бережна М. В., Лозовська К. О. Етапи перекладу термінів та професіоналізмів (на матеріалі текстів металургійної тематики). *Science and Education a New Dimension. Philology*. VIII (72). Issue 241. 2020. P. 7–20.
4. Гречина Л.Б. До проблем лексичних труднощів перекладу науково-технічної літератури. *Вісник Житомирського державного університету*. 2011. № 57. С. 23–30.
5. Іванов В. О. Професійна технічна термінологія у галузі машинобудування : навчальний посібник. Харків : НТМТ, 2015. 348 с.
6. Кияк Т.Р. Функції та переклад термінів у фахових текстах. URL: http://librar.org.ua/sections_load.php?s=philology&id=4368&start=1 (дата звернення 12.09.2022).

7. Коваленко А.Я. Загальний курс науково-технічного перекладу : навчальний посібник. Київ, 2001. 290 с.
8. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури : навчальний посібник. Вінниця, 2001. 321 с.
9. Малевич Л. Д. Багатокомпонентні термінологічні одиниці і проблема їх кодифікації. *Українська термінологія і сучасність*. Київ, 2009. Вип. VIII. С. 35–38.
10. Чуєшкова О. Про поняття оптимальної довжини терміна (на матеріалі економічної термінології). *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2008. № 620. –С. 95–99.
11. Шапран Д. Багатокомпонентні терміни в сучасній українській маркетинговій термінології: нормалізаційний аспект. *Українська термінологія і сучасність*. Київ, 2009. Вип. VIII. С. 110–112.
12. Циткіна Ф.О. Термінологія й переклад. Львів, 2003. 187 с.

Mosiyevych L. V. CHALLENGES OF TRANSLATING ENGLISH MACHINE-BUILDING MULTI-COMPONENT TERMS INTO UKRAINIAN

The objective of the article is to identify the difficulties of translating English multi-component terms in machine building into Ukrainian based on their structural analysis.

Multi-component terms consist of a headword, and left attributes, which clarify and modify the meaning of the term. In English multi-component terms with a typical left “unrolling”, dependent components are located to the left of the headword. The right “unrolling” is typical for the Ukrainian language. This fact must be taken into account when translating multi-component terms. The number of components of a term may coincide in the source and target languages. However, the application of different translation techniques can cause a mismatch of a number of components in a terminological phrase. That mismatch is determined by the difference in the grammatical systems in the English and Ukrainian languages. It can be stated that multicomponent terms play a major role in forming English machine-building terminology.

We conducted a structural analysis of three-, and four-component terms, and analyzed their word-formation models. The main way of creating multi-component terms is syntactic. In the target language they may remain non-prepositional, or, can be translated with a preposition. A great variety of structural models in the English machine-building terminology demonstrates contemporary trends in the process of term formation. Translation of the English machine-building terminology is quite challenging due to the diversity of structural models, their length, and non-prepositional bonds (in most cases). The most successful algorithm for translating them is to start from the headword (the final position in a terminological phrase) to the left.

Key words: *machine-building, multi-component terms, structural analysis, translation, word-formation models*